
MUZEJ KITOVA MADEIRE: "ŽIVO BIĆE"

LUÍS FREITAS □ Muzej kitova (Madeira Whale Museum), Madeira, Portugal

---

IM 45/46, 2014./2015.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

Madeira je arhipelag u Atlantskom oceanu, smješten 400 km zapadno od Casablance, u sjevernoj Africi. Oceanski uvjeti na tom području olakšavaju pristup morskim životinjama poput kitova. Međutim, kitolov je nedavna pojava u pomorskoj povijesti Madeire: u organiziranome i usustavljenom obliku pojavljuje se tek u 20. st., u razdoblju 1941. – 1981. godine. Kitolov se obavljao uz obalu, uz pomoć malih čamaca na jedra i vesla iz kojih su kitolovci kopljima i harpunima hvatali ulješure. Prvi su kitolovci bili stanovnici Azorskih otoka, koji znanje o tehnikama kitolova, naslijeđeno od stanovnika Nove Engleske – autohtonoga američkog življa i Baska, na domišljat način prilagođuju uvjetima na Azorima. Međutim, stanovnici Madeire i sami su brzo svladali tehnike kitolova i prometnuli se u vodeće kitolovce, čime je prestala potreba dovođenja radne snage sa susjednih otoka. Domišljatost pojedinaca kao što je Simplício dos Passos Gouveia (lučki kapetan u Funchalu i partner – ravnatelj Kompanije za kitolov arhipelaga Madeire) rezultirala je nizom inovacija u kitolovu

na Madeiri, primjerice u arhitekturi tvornica za preradu kitova te u gradnji čamaca za kitolov koji se motoriziraju i izrađuju od novih materijala (šperploča), što pak potiče razvoj novih tehnika lova. Time kitolov na Madeiri poprima osebujuća obilježja koja ga izdvajaju od njegovih azorskih pandana.

Muzej kitova osnovan je 1990. kako bi se sačuvalo sjećanja na kitolov u arhipelagu Madeire, iskazala počast kitolovcima te promicala istraživanja i zaštita ulješura i drugih vrsta kitova. Smješten u maloj zgradi bivše riblje tržnice Caniçal, Muzej je svoja vrata otvorio javnosti 28. svibnja 1990. Stalna izložba predmeta povezanih s kitolovom prostire se na 80 m² izložbenog prostora.

Tijekom godina u Muzeju je provedena konsolidacija četiriju područja djelovanja: muzeologije, povijesti, znanosti i obrazovanja, a taj je spoj postao temeljem izjave o misiji Muzeja kitova: "Sačuvati baštinu i povijesno znanje o kitolovu na Madeiri, stvoriti i širiti znanje o vrstama kitova i morskome okolišu putem integrirane i

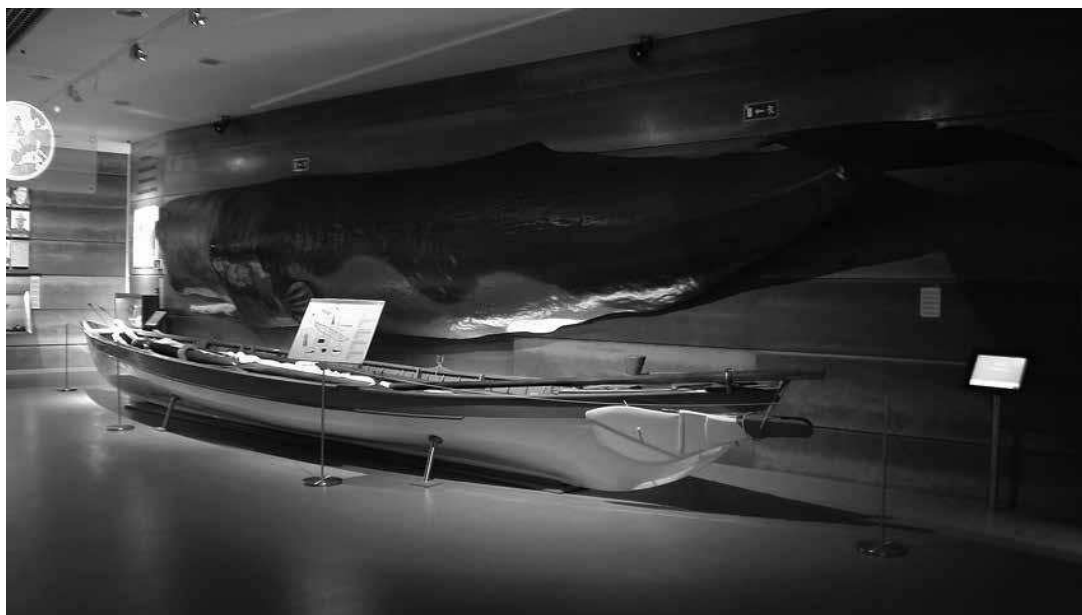

ekološki odgovorne politike utemeljene na muzeologiji, obrazovanju i znanstvenome istraživanju, sve s ciljem međusobnog približavanja čovjeka i mora.”

Dinamika ustanove i protok posjetitelja kroz mali muzejski prostor postaju poticajem za izgradnju nove zgrade Muzeja kitova, što bi omogućilo znatno unapređenje stalnih izložaba te stvorilo uvjete za rast i konsolidaciju različitih kapaciteta ustanove.

Javnosti predstavljena 2011. godine, nova stalna izložba organizirana je unutar dviju prostorija posvećenih općim muzeološkim temama ustanove: povijesti kitolova na Madeiri te kitovima i dupinima u arhipelagu Madeire. Ukupna površina spomenutih prostorija od 820 m² primjerena je golemosti kitova kao ključnih životinja izložbe, predstavljenih modelima u stvarnoj veličini. Organizacija stalne izložbe odražava i kontekstualizira razvoj društvenih stajališta prema kitovima i dupinima te prema prirodi općenito. Na Madeiri se tako s ekstrakcijskih i neodrživih djelatnosti kao što je kitolov prelazi na zaštitu kitova i njihovu održivu društveno-ekonomsku valorizaciju, čemu pridonose aktivnosti poput promatranja kitova te djelovanja Muzeja kitova Madeira. Spomenuti prijelaz (među ostalim) ilustrira i činjenica da je posljednji ravnatelj Kompanije za kitolov arhipelaga Madeira (Empresa Baleeira do Arquipélago da Madeira, EBAM) Eleutério Reis postao prvim ravnateljem Muzeja kitova.

Prijenos i popularizacija sadržaja stalne izložbe ovise o temama koje se obrađuju. Budući da odražava prošlo vrijeme, dio izložbe posvećen povijesti kitolova najve-

ćim je dijelom definiran i statičan: određene promjene i poboljšanja ostvaruju se uključivanjem novih predmeta ili razvojem središnje pripovijesti, no osnovni je sadržaj nepromjenjiv. Presentacija izložaka i pripovijesti o kitolovu oslanja se na klasičan muzeološki pristup, uz istodobno istraživanje različitih načina predstavljanja nematerijalne baštine, osobito uz pomoć legendi, audiovodiča i kioska te pet filmova s vizualizacijom ili inscenacijom mjesta, razdoblja i specifičnih aspekata kitolova. Tema kitolova izaziva snažne, često i proturječne emocije, pa njezina obrada zahtijeva mnogo razumijevanja i pozornosti. S jedne strane, kitolov je odraz nostalgije i romantične prošlosti u kojoj je čovjek bio u izravnom dodiru s prirodom, suočavao se s opasnostima i strahom i borio se za goli opstanak. S druge strane, kitolov je dio nedavne prošlosti u kojoj je neumjerenost proizvela izumiranje pojedinih vrsta ili ih dovela na sam rub izumiranja. S razvojem načela suvremenih društava, koja dobivaju sve veću vrijednost u nastojanju za održivim iskorištavanjem prirodnih resursa, očuvanjem prirode i životinjskog svijeta, sve na dobrobit životinja, kitolov se počinje doživljavati kao okrutna i "nehumana" djelatnost. Stoga je cilj izložbe o kitolovu bilo iskazivanje počasti kitolovcima koji su se nerijetko suočavali s opasnostima, prkosili prirodi i svladavali svoje strahove da bi prehranili svoje obitelji. Izložba je ujedno trebala osvijetliti i okrut-

niju stranu te djelatnosti kako bi njezina visoka cijena, kao i posljedice neodrživog iskorištavanja prirodnih resursa ostali zapamćeni. Istodobno, izložba svjedoči o razvoju ljudskog poimanja i stajališta o odnosu s prirodom koji se, primjerice, očituju u dobrovoljnom prijelazu s kitolova na zaštitu kitova i dupina u vodama Madeire između 1981. i 1986. godine.

Dakako, obrada tema povezanih s kitovima i dupinima bitno je drugačija jer takve teme lako pobuđuju znatiželju i empatiju javnosti. Ipak, riječ je o zahtjevnim temama i području koje se neprestano obogaćuje novim spoznajama, koje je dinamično, složeno te istodobno znanstveno i emocionalno. Sadržaj predložen u izložbenoj sobi uglavnom je nematerijalan – prenosi znanja o anatomiji, biologiji, ekologiji i evoluciji kitova i dupina te o zaštiti i znanstvenim tehnikama koje se primjenjuju u proučavanju tih životinja u vodama Madeire i pripadajućem morskom okolišu. Sve je to popraćeno muzejskim izlošcima kao što su kosturi, lubanje, zubi i drugi biološki materijal koji pridonosi tumačenju, vizualizaciji i kontekstualizaciji teme. Ovisno o interesima i potrebama posjetitelja, predloženo je znanje dostupno na različitim razinama sadržaja i na pet jezika: portugalskome, engleskome, njemačkome, francuskome i španjolskome. Osnovnu razinu sadržaja čine legende uz muzejske izložke. Slijede audiovodiči sa sadržajima posebno pri-

lagodenima djeci, široj publici te posjetiteljima koji žele detaljnije istražiti pojedine teme. Sljedeću razinu sadržaja čini virtualna stvarnost 3D stereoskopskih filmova koji se koriste prednostima audio-vizualnih materijala kako bi se objasnili koncepti, pojave i složenije strukture kao što su anatomija kitova i razvoj njihovih anatomskih obilježja, različite tehnike hranjenja, morske struje, ciklusi plime i oseke te čovjekov utjecaj na morske ekosustave. Kako bi izložci privukli pozornost posjetitelja i proces usvajanja znanja učinili što jednostavnijim, atraktivnijim i emocionalnijim, sadržaji su predstavljeni u obliku priča i pripovijesti, pri čemu njihova znanstvena točnost nije dovedena u pitanje. Jačanju emocionalne sastavnice osobito pridonosi scenska kontekstualizacija izložbe: 12 modela kitova i dupina u stvarnoj veličini (najveći od njih dug je 15 metara) visi sa stropa, u dinamičnim pozicijama koje dočaravaju kretnje plivanja. Zbog istog razloga u izložbu je uključen i simulator podmornice koji posjetitelje vodi na virtualno ronjenje s ulješurama u oceanskim dubinama, kao i još nekoliko (3D stereoskopskih) filmova kojima je cilj privući posjetitelje i ponuditi im što potpuniji doživljaj predočenih tema.

Kako bi se iskoristile prednosti osobite lokacije Muzeja kitova na uzvisini iznad mora, arhitektura nove zgrade i organizacija izložaba vođeni su idejom jačanja veze s morem i omogućivanja izravnog promatranja kitova i dupina u njihovu prirodnom okolišu, inače nepristupačnom ljudima. Naime, dalekozorom velikog dometa, smještenim na promatračnici na vrhu kružnog prostora stalnih izložaba, posjetitelji redovito mogu promatrati kitove i dupine u širokome morskom zaljevu ispred Muzeja. Time Muzej nadilazi granice same zgrade i proteže se na more arhipelaga Madeire. Aktivnosti Muzeja također se šire na arhipelag, ponajprije razvojem znanstvenog istraživanja kitova i dupina Madeire, što se očituje i u sadržaju izložbe te pridonosi stvaranju autentične i bliske veze između muzeologije i mora.

Znanstveno djelovanje Muzeja počinje 1996. oportunističkim morskim kampanjama za istraživanje kitova te, u suradnji s drugim regionalnim institucijama, osnivanjem Mreže za pomoć nasukanim kitovima arhipelaga Madeire (RACAM) radi bilježenja, sustavnog proučavanja i skupljanja životinja koje se nasukavaju ili ugibaju u vodama Madeire. Tijekom proteklih 15 godina provedeno je nekoliko znanstvenih projekata istraživanja kitova i pripadajućega morskog okoliša. U fokusu spomenutih istraživanja teme su s područja biologije, ekologije i zaštite kitova, uključujući i interakciju s ljudskim djelatnostima. Golem doprinos Muzeja razvoju znanstvenog znanja o kitovima Madeire važan je za očuvanje te vrste, održivo upravljanje kitolovom i donošenje ispravnih odluka te nudi tehničku i znanstvenu potporu Regionalnoj vladi Madeire na spomenutim područjima.

Usporedno s razvojem znanstvenog istraživanja, Muzej proteklih 18 godina provodi i povijesno istraživanje u arhivima, knjižnicama te u javnim i privatnim zbirkama na Madeiri, Azorima i kopnenom dijelu Portugala te u Francuskoj, Norveškoj i Sjedinjenim Američkim Državama radi nalaženja, prikupljanja, očuvanja i istraživanja dokumenata, filmova, fotografija i predmeta koji svjedoče o kitolovu u arhipelagu Madeire. Posebna se pozornost pridaje bilježenju usmenih svjedočanstava muškaraca koji su se bavili kitolovom na Madeiri (većina njih danas je u starijoj životnoj dobi) te obogaćivanju muzejske zbirke stotinama predmeta i dokumenata.

Očuvanje baštine razmatra se iz šire perspektive, a ona obuhvaća povijesnu i muzeološku baštinu kitolova i vrsta kitova na Madeiri, ali i živu prirodnu baštinu koja, među ostalim, podrazumijeva i doprinos zaštiti kitova i dupina u oceanskim vodama Madeire.

Tijekom godina Muzej neprestano obogaćuje svoje povijesne, muzeološke i biološke zbirke. Zahvaljujući golemom trudu uloženom u povijesno istraživanje, pred-

meti povezani s lovom na kitove na Madeiri pronađeni su i uključeni u muzejske zbirke, čime su sačuvani za buduće generacije. Nadalje, sa širenjem opsega djelovanja Muzeja te s povećanjem zamijećenosti i popularizaciji ustanove raste i broj zajmova, pologa i donacija predmeta što ih daju privatni vlasnici. Mnogi od tih predmeta postali su dio stalnog postava Muzeja ili su javnosti predstavljani na nekoj od povremenih izložaba.

Međutim, muzejske se zbirke ne sastoje isključivo od predmeta povezanih s kitolovom. Biološke zbirke, koje sadržavaju predmete različite provenijencije također su važan dio imovine ustanove. Kad god je moguće, obavlja se nekropsija nasukanih mrtvih životinja kako bi se utvrdio uzrok njihova ugibanja, a prikupljeni se podatci i uzorci koriste i za znanstvene svrhe, primjerice, za referentne zbirke (kosturi), za istraživanje prehrane kitova i dupina (sadržaj želuca) te za toksikološka i genetička istraživanja odnosno za određivanje dobi životinja (uzorci različitih tkiva). Osim znanstvene, te zbirke imaju i muzeološku vrijednost – kosturi i lubanje raznih vrsta te zubi

ulješura ili kitove kosti postaju dijelom stalnih izložaba Muzeja.

Važan je izvor podataka i povijesna dokumentacija koja tvori muzejski dokumentacijski centar, bilo u njegovu fizičkome ili digitalnom obliku. Štoviše, važan dio dokumenata o povijesti kitolova na Madeiri dostupan je u digitalnom obliku, uključujući skenirane povijesne dokumente, fotografije, videosnimke i audiosnimke te audiovizualne zapise usmenih svjedočanstava.

Muzej kitova čuva i vrijedne znanstvene zbirke poput baza podataka i vremenskih nizova nastalih na temelju znanstvenih istraživanja koje ustanova posljednjih 15 godina provodi u vodama Madeire. Istraživačkim kampanjama provedenima u moru i iz zraka obuhvaćeno je područje od približno 50 000 km te su prikupljeni podatci o kitovima, kornjačama, otpadu, o djelatnostima povezanim s prikupljanjem uzoraka, o vremenskim uvjetima, brodarenju, ribolovu i o promatranju kitova te o drugim ljudskim djelatnostima, fotoidentifikaciji kitova i oceanografiji.

Sam Muzej svoju ulogu ne vidi samo u zaštiti i pohrani predmeta te čuvanju sjećanja i svjedočanstava, već i u aktivnoj proizvodnji i širenju znanja. Štoviše, širenje znanja u središtu je svih djelatnosti Muzeja. Znanje se, međutim, ne prenosi samo široj javnosti već i specifičnim skupinama posjetitelja. Za ostvarenje te zadaće Muzej se koristi različitim komunikacijskim strategijama koje se oslanjaju na stalne i povremene izložbe, znanstvene i popularne publikacije te na djelatnosti obrazovnih službi. Muzej nudi obrazovni program za škole, u sklopu kojega se teme kao što su more, kitovi i dupini te povijest kitolova istražuju na temelju znanosti (eksperimentalni pristup), umjetnosti i književnosti, i to prema dobnim skupinama (za polaznike od predškolske do srednjoškolske dobi). Muzej organizira i posebne aktivnosti za specifične skupine posjetitelja – za starije osobe, ribare, turooperatore specijalizirane za pomorski turizam i osobe s posebnim potrebama.

Inkorporiranje auditorija i prostorije za povremene izložbe u novu zgradu omogućilo je Muzeju da organizira seminare, radionice i povremene izložbe, što je velik doprinos lokalnome i regionalnome kulturnom programu. Neke od spomenutih aktivnosti organizirane su u suradnji sa školama i drugim lokalnim institucijama.

Muzej kitova Madeira dobiva sve veću kulturnu, muzeološku, znanstvenu i obrazovnu ulogu u regionalnom kontekstu, a ujedno je i glavna regionalna turistička atrakcija s velikim učinkom na lokalnu ekonomiju. Njegovu je važnost prepoznala i Portugalska muzeološka udruga, od koje je Muzej dobio javnu pohvalu u kategoriji najboljega portugalskog muzeja u 2012. godini, a 2014. prepoznat je i na međunarodnoj razini kao finalist Nagrade za europski muzej godine koju dodjeljuju Vijeće Europe i Europski muzejski forum.

Djelatnost Muzeja temelji se na njegovoj misiji, a vodi se sljedećom vizijom: biti prepoznat od cijelog društva

te od sličnih nacionalnih i međunarodnih ustanova kao dinamičan, kreativan, inovativan multidisciplinarni kulturni centar u kojemu se muzejski prostor uvijek iznova osmišljava u kontekstu obrazovnoga i znanstvenog istraživanja te tako aktivno pridonosi razvoju građanstva – vrata otvorena znanju, prozor u more.

Primljeno: 12. lipnja 2015.

THE MADEIRA WHALE MUSEUM: "LIVE CREATURE"

The Whale Museum, was founded in 1990, the objective being to preserve memories of whaling in the Madeira archipelago, to do honour to the whalers and promote research into and protection of the cachalot and other cetacean species. The Museum, located in a little building of the former Caniçal fish market, opened its door to the public on May 28, 1990.

The permanent display related to whaling occupies 80 square metres of floor space.

The Madeira Whale Museum is assuming an ever great cultural, museological, scholarly and educational role in the regional context, and is the main regional tourist attraction with an important effect on the local economy. Its importance was recognised by the Portuguese Museological Association, which gave it public recognition in the category of best Portuguese museum in 2012.

In 2014 it was acknowledged at the international level, as finalist in the European Museum of the Year Prize awarded by the Council of Europe and the European Museum Forum.

The work of the museum is based on its mission, and is governed by its vision: to be recognised by society as a whole and similar national and international establishments as a dynamic, creative, innovative, multidisciplinary cultural centre in which the museum's space is rethought in the context of educational and academic research, and thus actively contributes to the development of citizenship – a door open to knowledge and a window onto the sea.